

Universum Historiae et Archeologiae
The Universe of History and Archeology
Універсум історії та археології
Универсум истории и археологии

2018. Vol. 1(26). Issues 1–2, pp.94–101

doi 10.15421/2611811

<http://www.via.dp.ua>

ІСТОРІОГРАФІЯ. ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО. СПЕЦІАЛЬНІ ІСТОРИЧНІ ДИСЦИПЛІНИ

УДК 093.3 (477) «17/20»
LCC DK 508.A3

Т. В. Войцеховська

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Археографічні публікації козацьких «літописів» протягом XVIII–XXI століть

Розглянуто видання триади так званих козацьких «літописів» Самовидця, Г. Граб'янки та С. Величка протягом XVIII–XXI ст. Масив літератури козацьких канцеляристів являється водночас зразком практики ранньомодерного історіописання та пам'яткою барокової літератури. Ці твори чинили активний вплив на суспільно-політичну думку, історіографічну практику, а також літературний процес XVIII – початку XIX ст. Охарактеризовано публікації даних козацьких історико-літературних пам'яток, їх відповідність академічному, науково-критичному чи популярному типу видання. Розкрито способи та методи передачі тексту, які були використані при публікації літописів Самовидця, Г. Граб'янки та С. Величка. Досліджено відображення в едиційній практиці козацького «літописання» їхніх редакцій та численних списків. Проаналізовано науковий супровід зазначених публікацій, зокрема: наявність коментарів, приміток, іменного та географічного покажчиків, словника застарілих слів, археографічне, палеографічне та текстологічне обстеження пам'ятки, а також відомості про особу автора. Визначено основні археографічні недоліки існуючих сьогодні видань літописів Самовидця, Г. Граб'янки та С. Величка.

Ключові слова: видання; історіографія; історико-літературні твори; канцеляристи.

Войцеховская Т. В. Археографические публикации казацких «летописей» в течение XVIII–XXI веков

Рассмотрены издания триады так называемых казацких «летописей» Самовидца, Г. Грабянки и С. Величко в течение XVIII–XXI вв. Массив литературы казацких канцеляристов является одновременно образцом практики раннемодерного историописания и памятником барочной литературы. Эти произведения оказали активное влияние на общественно-политическую мысль, историографическую практику, а также литературный процесс XVIII – начала XIX вв. Охарактеризованы публикации данных казацких историко-литературных памятников, их соответствие академическому, научно-критическому или популярному типу издания. Раскрыты способы и методы передачи текста, которые были использованы при публикации летописей Самовидца, Г. Грабянки и С. Величко. Исследовано отражение в эдиционной практике казацкого «летописания» их редакций и многочисленных списков. Проанализировано научное сопровождение указанных публикаций, в частности: наличие комментариев, примечаний, именного и географического указателей, словаря устаревших слов, археографическое, палеографическое и текстологическое исследование памятника, а также сведения о личности автора. Определены основные археографические недостатки существующих сегодня изданий летописей Самовидца, Г. Грабянки и С. Величко.

Ключевые слова: издания; историография; историко-литературное произведение; канцеляристы.

Voitsekhovska T. V. Archeographic Publications of Cossack Chronicles during XVIII–XXI centuries

The article shows the publications of the Cossack Chronicles of Eyewitness, H. Hrabianka's and S. Velychko's during XVIII–XXI centuries. During the study historical and comparative method and method of analysis and synthesis were used. The distinctive phenomenon of Ukrainian historiography of the late seventeenth – and early eighteenth-century is the so-called «Cossack chronicles». These works are products of the culture of the Cossack chancellorists of the

Hetmanate, which were the new forms of history writing. Cossack chronicles deals with the political concept social elite of XVIII century and cultural ideals of the Baroque period. The article contains the analysis of the publications these historical-literary compositions, their correspondence to the academic, scientific-critical or popular type of publications. The ways and methods of text transmission, which were used in the publication of the Cossack «chronicles» taking into account in edition practice of their editorial offices and numerous copies are disclosed. The scientific support of publications of Cossack «chronicles», are characterized. The article contains the analysis of the presence of comments, notes, name and geographical indications, the dictionary of obsolete words, archeographic, paleographic and textological study of the compositions, as well as information about the author's personality in the texts of Cossack «chronicles». Today there are several editions of Cossack Chronicles. But these publications are not intended for historians, but for a wide range of readers and do not qualify for a scientific status. Because these texts are reprints or photographic reproduction of the earlier editions of the second half of the nineteenth – early twentieth century. The publication 1971 of the Chronicle of the Eyewitness is the most qualitative publication from all the Cossack chronicles. This text is given in comparison with the corresponding fragments of the remaining copies of the composition, and this work has the obligatory attributes of academic type of the publication. Therefore modern Ukrainian historical science is in urgent need of a full-fledged scientific study and reprinting of the Cossack Chronicles of Eyewitness, H. Hrabianka's and S. Velychko's which was important historical narratives and compositions of the political thought of the eighteenth century.

Keywords: Publications; Historiography; Historical-literary works; Chancellorists.

Постановка проблеми. Публікація та введення до наукового обігу джерел є важливим завданням історичної науки. Едиційна археографія дає змогу залучати до наукових досліджень нові тексти та вивчати по цих пам'ятках історичну культуру певної доби. Проте слід зазначити активний інтерес не лише професійних істориків до видання джерел, тому на сьогодні існує громадський попит на публікацію важливих історичних наративів.

Серед пам'яток української історичної літератури та суспільно-політичної думки особливе місце займають так звані козацькі «літописи». Саме так їх називали перші видавці творів і надалі це ім'я закріпилося за ними в історіографії. Однак форма і викладення матеріалу козацьких «літописів» суттєво відрізняється від порічних хронік, характерних для попереднього періоду історіописання. Створені протягом XVII – початку XVIII ст., історичні тексти відображають суспільно-політичні погляди тодішньої соціальної еліти Гетьманщини.

З усього масиву літератури канцеляристів в українській історіографії найбільш відома тріада «літописів» Самовидця, Г. Граб'янки та С. Величка.

Метою статті є аналіз археографічних видань вказаних козацьких «літописів», починаючи від кінця XVIII ст. до сьогодення.

Виклад основного матеріалу. Історико-літературні твори доби Гетьманщини поширювались у численних списках і копіях протягом XVIII – першої половини XIX ст., зазнаючи текстологічних нашарувань та змін залежно від особи переписувача і, таким чином, виникали нові редакції первісного тексту.

Сприятливі умови доби національного українського відродження та розвиток друкарської справи наприкінці XVIII та в XIX ст. зумовили перші видання козацьких «літописів». Перед вченими стояли завдання селекції та співставлення списків між собою задля публікації тексту, що мав бути

максимально наближеним до оригінального задуму автора.

Літопис Самовидця створений в першій половині XVIII ст., скоріш за все, очевидцем подій, описує події Хмельниччини та доби Руїни. Оригінал твору до сьогодні не зберігся, найдавніші копії – це списки Г. Іскрицького та Я. Козельського. Пам'ятку було вперше опубліковано у 1846 р. О. Бодянським у періодичному виданні «Чтения Московского общества истории и древностей российских» під назвою «Летопись Самовидца о войнах Богдана Хмельницкого и о междоусобицах по его смерти» (Самовидец, 1846). В основу видання було покладено список, що належав П. Кулішу, та ще три списки різних редакцій, а саме: список з бібліотеки Імператорського товариства історії та старожитностей російських при Московському університеті, списки Третьякова та Юзефовича.

Починається публікація вступним словом П. Куліша про джерелознавчу цінність літопису Самовидця та передмовою О. Бодянського про особливості списку, покладеного в основу цього видання (Самовидец, 1846, с. I). Значну частину книги займають «Разнословия и дополнения» – текстові фрагменти, які відрізняються або пропущені у списках, використаних для публікації, примітки П. Куліша і О. Бодянського, а також спрощення власних назв на тогочасну мову з давньоукраїнської (Самовидец, 1846, с. 107–138).

Додатками опубліковано листи від Б. Хмельницького до царя Олексія Михайловича та царські грамоти. Примітки закінчуються висновком О. Бодянського, що літопис Самовидця, скоріше за все, слугував джерельною основою для «Історії Русів» Г. Кониського.

Про високий рівень едиційної роботи О. Бодянського та П. Куліша свідчать іменний та географічний покажчики та «объяснение невразумительных слов, встречающихся в этой летописи» (Самовидец, 1846, с. 139).

Літопис Самовидця у цьому виданні розпочинається стислим викладом основних подій давньої історії – міжусобиць синів Володимира Великого і завершується порічною статтею «року 1734».

Наступну публікацію було здійснено у 1878 р. О. Левицьким, членом Тимчасової комісії для розгляду давніх актів. У передмові названо декілька причин для перевидання: 1) за 30 років робота О. Бодяньського вже стала бібліографічною рідкістю; 2) недостатня кількість коментарів та приміток до тексту літопису у попередній публікації; 3) найголовніше – це введення в обіг двох нових копій літопису Самовидця – список Матвєєва та список Кістяківського (Самовидец, 1878, с. II) сьогодні більш відомих як Іскрицький та Козельський списки.

За словами видавців, цю збірку можна назвати комплексом «матеріалів до історії Малоросії», оскільки, крім літопису Самовидця, було надруковано «Короткий опис Малоросії», «Собрание Историческое» складене С. В. Лукомським та Хмельницький літопис, поміщений на початок книги, що є своєрідним вступом до тексту Самовидця.

При публікації було максимально збережено орфографію оригіналів, зроблено заміну невживаних літер на тогочасні. До основного тексту додано «Объяснение невразумительных словъ, встречающихся въ Лѣтописи Самовидца и въ приложеніяхъ къ ней» (Самовидец, 1846, с. 373) та «Указатели именъ личныхъ и географическихъ» (Самовидец, 1846, с. 413–468).

Публікація починається науковою розвідкою О. Левицького, де викладено текстологічне співставлення списків літопису Самовидця. Вчений зробив спробу відділити пізніші текстові нашарування від основного змісту пам'ятки. Йому вдалося довести, що описи подій до війни Богдана Хмельницького і події після 1702 р. – запозичені з іншого джерела, а саме з «Короткого опису Малоросії». Історик зробив висновок, що текст який належить Самовидцю обмежується тільки 1648–1702 рр. У цьому полягає суттєва різниця між виданнями Бодяньського та Левицького. Крім цього, у статті представлено дослідження атрибуції літопису та основних суспільно-політичних поглядів його автора.

Остання на сьогодні публікація літопису Самовидця здійснена Інститутом історії АН УРСР в 1971 р., упорядник – Я. І. Дзира¹. В основу видання покладено список Іскрицького, проте текст також звірявся зі списками Козельського, М. Судієнка та публікацією О. Бодяньського (1846 р.) (Скаба, 1971).

Текст літопису супроводжується підрядковими примітками, в яких наведено уривки та інші текстувальні відхилення, що зустрічаються в різних списках і виданнях. Орфографію передано за

списком Іскрицького, проте давні, невживані літери та графеми замінені на сучасні. Пунктуацію та правила щодо вживання великих літер наближено до сучасного українського правопису.

З наукового супроводу до тексту літопису Самовидця додано покажчик дат, переведених на цифрове календарне датування XVII ст. старого стилю; іменний та географічний покажчики; короткий словник маловживаних слів та бібліографія праць про дане джерело.

Таким чином, з трьох існуючих публікацій літопису Самовидця остання має найбільш ґрунтовний науковий супровід та характеризує текстові особливості відповідно до різних списків.

«Дійствія презильної брані...» гадацького полковника Г. Граб'янки були чи не найпопулярнішим історичним наративом XVIII ст., в якому викладено події від генези козацтва до 1710 р., який умовно вважається датою написання твору. Першу публікацію пам'ятки було здійснено письмеником та перекладачем, кореспондентом Академії наук Ф. Й. Туманським у 1793 р. в історико-археологічному щомісячнику «Российский магазин» (№№ 2, 3). Джерело було видано під назвою «Летописец Малой России», оскільки на рукописові, що був покладений в основу видання, не був зазначений автор твору.

Ф. Туманський прагнув видрукувати зв'язну розповідь про історичне минуле українського народу, тому після декількох років ретельної селекції обрав той варіант, що найкраще зберігся. Додатковим критерієм публікації конкретного списку літопису Граб'янки є мовна складова. «Писана она (летопись)... в царствование Петра Великого, по чему и язык малороссийский» (Журба, 1993, с. 80). Важливим доповненням до публікації був тлумачний словник застарілих маловживаних на той час слів. Ф. Туманський усвідомлював недоліки археологічного оформлення видання і планував повернутися до даної роботи, однак цьому перешкодила його смерть. Видавець зазначав: «Я не критику сей летописи пишу, но здаю оною подлинником, да збавлю от гибели: по чему и прошу не ожидать противуречий! Предоставте времени» (Журба, 1993, с. 80). Досить скоро публікація 1793 р. стала бібліографічною рідкістю.

Друге видання було здійснено І. Самчевським, членом Тимчасової комісії для розгляду давніх актів у 1854 р. (Грабянка, 1854). Вченому не було відомо про публікацію 1793 р., яка до того ж була під іншою назвою, тому він вважав, що вводить «Дійствія...» до наукового обігу вперше. Пам'ятка цікавила видавця перш за все як історичне джерело, що мало б задовольнити інтелектуальні вимоги тогочасного читача. За словами І. Самчевського, «...связной летописи искал я долгое время по

монастирям, полковым и сотенным архивам, и наконец, между прочими показала мне лучшею та, которой начало теперь сообщаю» (Луценко, 1988, с. 64).

У розпорядженні Комісії було 6 списків (три – М. О. Судієнка, один з належав Г. А. Полетиці; два списки М. В. Юзефовича та один список А. В. Маркевича). У передмові до видання І. Самчевський говорить: «Летопись Грабянки не дошла до нас в подлиннике, по крайней мере, подлинник ее остался для нас неизвестным; но она сохранилась во многих списках, сокращенных и полных, различных эпох, различных форматов. При издании летописи Комиссия имела шесть списков... основным списком при печатании принята рукопись... полнейшая и древнейшая... писанная почерком начала прошедшего столетия» (Грабянка, 1854, с. 22, 23). В основу видання 1854 р. було покладено список М. Судієнка, а в примітках до тексту було зазначено особливості решти відомих Комісії списків. І. Самчевський відмовився від видання джерела методом транслітерації, пояснюючи це насамперед зручністю для прочитання, тому деякі слова, що вже вийшли з ужитку, замінялися на тогочасні.

У передмові до літопису Граб'янки наведено повідомлення І. Самчевського про біографію автора, стисло передано зміст пам'ятки, схарактеризовано її джерельну базу, а також порушено проблему впливу твору на подальше історіописання. Вчений висловив припущення, що даний твір служував джерельною основою О. Рігельману та О. Кониському.

Публікації Комісії до 1862 р. підлягали загальній цензурі, яку здійснювали чиновники Київського цензурного комітету, особливо це стосувалося небажаних політичних аспектів у наративних джерелах. При публікації 1854 р. цензура не допустила до друку кілька сторінок – про незадоволення діями російської адміністрації на Україні за часів Брюховецького. М. Судієнко у листі до М. Максимовича зазначав, що «Летопись Грабянки еще замечательна по борьбе нашей за нее с цензурой» (Журба, 2003, с. 71). Пропущені матеріали були опубліковані О. М. Лазаревським у 1894 р. в журналі «Киевская старина».

Вже у другій половині XIX ст. вчені висловлювали коментарі з приводу різниці між виданнями «Дійствій...» 1793 та 1854 рр. За словами М. Максимовича, публікація 1854 р. «первоначальная, писаная с преобладанием языка церковнославянского, избилующая стихами. Этой старшей редакции летопись... издана теперь, от временной Комиссии, трудом г. Ивана Самческого». Видання 1793 р., здійснене Ф. Туманським, вчений називає вторинною редакцією, яка «отличается переменою выражений церковнославянских на русские,

и пропуском большей части стихов» (Максимович, 1876, с. 218, 219).

Третє видання літопису Граб'янки було здійснено фототипічним способом Ю. М. Луценком у 1990 р. У 9 томі Гарвардської бібліотеки давнього українського письменства наявні «скорочена і розширена версії «Дійствій...», а також репринт видання 1854 р. Тимчасового комітету розбору давніх актів, а також версія, опублікована 1793 р. Ф. Туманським у журналі «Российский магазин»...». На думку Ю. Луценка, «публікація 1793 р. є русифікованою копією розширеної версії літопису, до того ж його поява в XVIII ст. була парадоксом, оскільки літопис став першим з козацьких творів з рукописної традиції, що став опублікований у XVIII ст.» (Кудінов, 2014, с. 90).

Четверту публікацію «Дійствій презильної брані» – україномовний переклад Р. Іванченка було видано в 1992 р. (Іванченко, 1992). Видання містить невелику, але ґрунтовну передмову Ю. М. Луценка, в якій охарактеризовано особливості літопису, його зміст та композицію, джерельну основу та наведено біографію автора «Дійствій...». Особливу увагу приділено специфічній формі пам'ятки, на яку вплинула естетична домінанта того часу – риси бароко.

У даній публікації ігноруються особливості решти списків та редакцій літопису, відсутній науковий супровід, що мав би стосуватися ретельного археографічного та текстологічного обстеження пам'ятки. Крім цього, відсутні лінгвістичний покажчик та словник застарілих слів, що є обов'язковими атрибутами для наукового видання. Всі застарілі літери та слова замінені сучасними, а розділові знаки вживаються відповідно до теперішніх норм. Пошкоджені та нечитабельні місця позначені крапками та знаками запитання.

Загалом робота Р. Іванченка була зведена до перекладу на сучасну українську мову публікації Тимчасової комісії для розгляду давніх актів 1854 р., хоча едичійна практика І. Самчевського вже відзначалася спрощенням, наближенням до тогочасного читача принципом передачі тексту.

У 2001 р. було видано так званий Житомирський список «Літопису» Г. Граб'янки під назвою «Гісторія о началі проименования козаков», упорядник В. Мойсієнко. Цей список датується 1739 р. і належить до короткої редакції твору, тобто події в ньому викладені лише до 1654 р.

Отже, видання «Дійствій презильної брані» Г. Граб'янки не відповідають сучасним археографічним нормам та вимогам. Необхідна публікація цієї важливої пам'ятки з урахуванням всіх її списків та ґрунтовними науковими коментарями.

Літопис Самійла Величка – масштабний історичний наратив першої половини XVIII ст., що зосереджується передусім на добі Хмельниччини.

Твір складається з трьох частин опису подій з середини XVII ст. до 1720 р. та різноманітних документів. Текст пам'ятки не повністю зберігся до наших днів. Дослідники припускають, що втрачено початковий і кінцевий фрагменти літопису, оскільки, незважаючи на те, що твір закінчується 1700 р., зустрічаються посилання на 1720-ті рр.

Перше видання літопису С. Величка відбувалося протягом 1848-1864 рр. Тимчасовою комісією для розгляду давніх актів у 4-х томах. Перший том, до якого увійшло «Сказание о войне казацкой з поляками через Зеновия Богдана Хмельницкого...», було надруковано 1848 р. під назвою «Летопись событий в Юго-Западной России в XVII-м веке, составил Самоил Величко, бывший канцелярист канцелярии войска Запорожского, 1720». Публікацію здійснено за рукописом М. П. Погодіна (оригінал пам'ятки), який придбав його на аукціоні в автора «Древней русской дипломатики» Лаптева (Величко, 1848, с. I). Текст «Сказання...» доведений до 1659 р., але в ньому є значні пропуски – з 12 розділів вціліло лише 9. Додатком до I тому опубліковано щоденник М. Титлевського, який описує події 1620-х рр. і є початком рукопису, за яким здійснювалось видання.

За словами видавців, літопис Величка зберігся в єдиному спискові, тому їм довелося суворо дотримуватися вцілілого тексту. Правопис був відтворений максимально близько до оригіналу, дотримуючись усіх різноманіт'їв у власних назвах та відтінках, що натякають на місцеву вимову (Величко, 1848, с. VII, VIII). В тексті були замінені лише кілька застарілих літер та розшифровані скорочення, подані під титлами. Редактором I та II томів виступив М. А. Рігельман.

Друга частина літопису С. Величка, що охоплює 1660–1686-ті рр., збереглася значно краще, в ній не вистачає лише трьох аркушів. У третій частині відсутнє закінчення, викладення подій обмежується 1700 р. Ці частини під назвою «Повествования летописная с малороссийских и иных отчасти поведениях собранная и zde описанная» надруковані Комісією у другому 1851 р. (Величко, 1851) та третьому тому 1855 р. (Величко, 1855).

Ці томи літопису не розділені на частини, а тільки на розділи, тому третій том починається з 28 розділу. Літопис закінчується 41 розділом, фрагментом про смерть єпископа білоруського Серафіона Полховського. Продовження тексту С. Величка про вибори нового єпископа та лист київського митрополита Ясинського до Мазепи наявне у списку М. Судієнка (Величко, 1855, с. I, II). Коли були надруковані I та II томи літопису, голова Комісії М. Судієнко придбав рукопис у нащадків Г. А. Полетики.

IV том (1864 р.) вийшов під назвою «Приложения к Летописи Величка». До нього увійшли сто-

рінки зі списку Судієнка, які дають змогу, певною мірою, заповнити текстологічні пропуски у першому томі, початок універсалу гетьмана Остряниці, іменний та географічний покажчики, а також переклад уривку 1648-1652 рр. з «Війни Домової» С. Твардовського, здійснений С. Величком.

Нове перевидання праці Величка було здійснено у 1926 р. Археографічною комісією ВУАН у Києві через застарілість попередньої публікації. Цією пам'яткою було започатковано серію «Пам'ятки українського письменства». Було надруковано лише першу частину літопису – «Сказаніє о войне козацкой з поляками» за оригіналом (списком Погодіна), а деякі текстові фрагменти – за списком Судієнка. Вступну статтю з палеографічною характеристикою рукопису написала К. Лазаревська. Також у передмові наведено принцип передачі староукраїнських текстів, за яким треба, «виходячи з фонетичного значення знаків сучасної української абетки, зберегти особливості тексту оригіналу» (Дзира, 2012, с. 315). Проте у виданні 1926 р. відсутні наукові коментарі та покажчики.

Найбільш сучасну на сьогодні публікацію здійснено у 1991 р. (Величко, 1991). За редакцією О. В. Мишанича було надруковано перші дві частини літопису С. Величка. Вступна стаття була написана В. Шевчуком і містила інформацію про долю літопису С. Величка, біографію козацького канцеляриста, його суспільно-політичні погляди та концепції, риторичні засади та естетичні кано-ни, які застосовані під час роботи автора.

Як зазначають самі видавці, ця книга придатна і для науковців, і для широкого загалу. Публікацію літопису здійснено за такими принципами: перекладено латинізмами, полонізмами та історизми; стилістику спрощено для розуміння читачем, розбивку на абзаци здійснено за сучасним правописом, транскрипцію прізвищ, власних назв не змінено, але подано примітки та роз'яснення. Загалом кожна сторінка тексту супроводжується примітками та науковими коментарями, позначені втрачені фрагменти літопису. Однак публікація літопису була здійснена за виданням Тимчасової комісії для розгляду давніх актів, тобто фактично був зроблений лише переклад з архаїчної української мови на сучасну літературну.

За ініціати-ви центру із вивчення історії України Санкт-Петербурзького державного університету та Інституту історії України НАНУ нещодавно розпочато роботу над підготовкою повноцінного, академічного видання літопису С. Величка. Керівник цього центру Т. Таїрова-Яковлєва зазначає, що «Київська археографічна комісія видала його в довільному порядку. Власне в їх розпорядженні (як і зараз) було три томи оригіналу пам'ятки... Зшиті ці томи були, очевидно, уже пізніше, оскільки-

ки другий і третій розбиті довільно. Текст починається з доби гетьмана П. Сагайдачного, проте київські видавці - археографи цю частину вмістили в додатку до першого тому, до того ж вилучивши звіт щоденник Ш. Окоцького, котрий згодом розмістили у четвертому томі свого видання...» (Таїрова-Яковлева, 2012, с. 192).

На сьогодні ми досі не маємо наукового видання літопису С. Величка, адже його перші видавці порушили структуру пам'ятки, а сучасна публікація базується на роботі Тимчасової комісії для розгляду давніх актів, без звернення до оригіналу.

Таким чином, більшість видань козацьких літописів, здійснених протягом останнього часу, є публікаціями переважно науково-популярного типу: «Повноцінними академічними документальними виданнями серед них можна вважати лише незначну кількість, причому всі вони є публікаціями пам'яток XV–XVIII ст. ...Зрозуміло, що така популяризація, з одного боку, полегшує сприйняття змісту історичних джерел широкою громадськістю й опрацювання документів самим упорядником; проте з іншого – істотним чином знижує наукову вагу і вартість видання саме як публікації первинного джерела» (Папакін, 2009, с. 137). Видання історичних джерел, зроблені без належної підготовки, перевірки, співставлення з редакціями та копіями, а також шляхом надмірного спрощення і наближення до пересічного читача, можуть просто спотворити зміст пам'ятки або неточно його розкрити.

Існує три основні типи публікації джерел: академічний, науково-критичний та популярний. Академічний тип видання передбачає: автентичність тексту, повноту відомостей про списки, репродукування текстів за правилами наукової пу-

блікації джерел. Рукописи метаграфуються дипломатичним та дипломатично-критичним методом. У таких виданнях обов'язковими елементами є науково-дослідницькі матеріали (археографічне, текстологічне обстеження, відомості про автора), коментарі та покажчики. Науково-критичний тип дозволяє видавцеві спрощувати текст, але науковий супровід має бути обов'язково дотриманим. Публікації джерел популярного типу розраховані на широку читачку аудиторію, перш за все – не науковців, а тому «скриптура в таких виданнях, зберігаючи текст, не передає деякі його формально-орфографічні елементи» (Німчук, 1995, с. 22).

Висновки. Беручи до уваги, що видання козацьких «літописів» здійснено протягом другої половини XX – початку XXI ст., необхідно відзначити, що жодне з них не відповідає повною мірою академічному типові видання. Публікації «Дійствія...» Г. Граб'янки та літопису С. Величка розраховані на широкий читачий загаль, мають мінімум наукового супроводу. В цих виданнях наведено пояснення незрозумілих застарілих слів та дещо узгоджено текст з іншими списками пам'яток. Інші коментарі, що мали б включати ґрунтовне палеографічне і текстологічне дослідження – відсутні. Дещо більше пощастило літопису Самовидця – текст наведено у порівнянні з відповідними фрагментами решти списків та пам'ятка має обов'язкові атрибути наукових приміток академічного типу видання.

Отже, сучасна українська едиційна археографія вкрай потребує повноцінного наукового вивчення та перевидання козацьких «літописів» – важливих історичних наративів та пам'яток суспільно-політичної думки XVIII ст.

Бібліографічні посилання

- Величко, С. В. (1991). *Літопис* (т. 1). Київ: Дніпро.
 Величко, С. В. (1991). *Літопис* (т. 2). Київ: Дніпро.
 Величко, С. (1848). *Летопись событий в Юго-Западной России в XVII-м веке, составил Самоил Величко, бывший канцелярист канцелярии войска Запорожского, 1720* (Т. 1). Получено из <https://www.sedmitza.ru/lib/text/3154187/>
 Величко, С. (1851). *Летопись событий в Юго-Западной России в XVII-м веке, составил Самоил Величко, бывший канцелярист канцелярии войска Запорожского, 1720* (т. 2). Получено из <https://www.sedmitza.ru/lib/text/3321584/>
 Величко, С. (1855). *Летопись событий в Юго-Западной России в XVII-м веке, составил Самоил Величко, бывший канцелярист канцелярии войска Запорожского, 1720* (т. 3). Получено из <https://www.sedmitza.ru/lib/text/3430286/>
 Грабянка, Г. (1854). *Действия презельной и от начала поляков кровавой небывалой брани Богдана Хмел-*

ницкого, Гетмана Запорожского, с поляками за Наяснейших Королей Полских Владислава, потом и Казимира, в року 1648, отпраоватися начатой и за лет десять по смерти Хмелницкого неоконченной, з разных летописцов и из диариуша, на той войне писаного, в граде Гадячу, трудом Григория Грабянки собранная и самобитных старожиллов свидетельства утвержденная. Року 1710. Получено из <http://www.twirpx.com/file/819256>.

- Дзира, І. Я. (2012). Українське літописання XV–XVIII століть у вітчизняній історіографії 1918–1935 років. *Український археографічний щорічник* (16/17), 300–326.
 Журба, О. І. (1993). *Київська археографічна комісія 1843–1921. Нарис історії та діяльності*. Київ: Наукова думка.
 Журба, О. І. (2003). *Становлення української археографії: люди, ідеї, інституції*. Дніпропетровськ: Видавництво Дніпропетровського університету.

- Іванченко, Р. (Ред.). (1992). *Літопис гадяцького полковника Григорія Граб'янки*. Київ: Знання.
- Кудінов, Ю. (2014). Ранньонові історія України в археографічній роботі Гарвардського центру україністики. *Історіографічні дослідження в Україні* (5), 79–95.
- Луценко, Ю. М. (1988). Літопис Граб'янки в працях дожовтневих дослідників. *Радянське літературознавство* (8), 64–72.
- Максимович, М. А. (1876). Известие о летописи Граб'янки, изданной 1854 года Киевскою временной комиссией. *Собрание починений М. А. Максимовича. Отдел Исторический* (т. 1), 217–230. Киев: Типография М. П. Фрица.
- Німчук, В. В. (1995). *Правила видання пам'яток, писаних українською мовою та церковнослов'янською українською редакції*. Отримано з <http://history.org.ua/LiberUA/5-7702-0550-4/5-7702-0550-4.pdf>.
- Папакін, Г. В. (2009). Використання архівних джерел в археографічних публікаціях: суспільні виклики та наукові проблеми (роздуми архівознавця). *Український історичний журнал* (6), 135–146.
- Самовидец. (1846). *Летопись Самовидца о войнах Богдана Хмельницкого и о междоусобицах бывших в Малой России по его смерти*. Получено из <http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=ELIB&P21DBN=ELIB&S21ST>
- Самовидец. (1878). *Летопись Самовидца по новооткрытым спискам*. Получено из <http://litopys.org.ua/samovydsam08.htm>.
- Скаба, А. Д. (Ред.). (1971). *Літопис Самовидця*. Київ: Наукова думка.
- Тайрова-Яковлева, Т. Г. (2012). Літопис Самійла Величка: до питання про нове академічне видання. *Український Історичний Журнал* (2), 190–198.
- Dzyra, I. Ya. (2012). Ukrainiske litopysannia XV–XVIII stolit u vitchyzniani istoriografii 1918–1935 rokiv. [Ukrainian chronicles of the XV–XVIII centuries in the national historiography of 1918–1935]. *Ukrainskyi arkhoeografichnyi shchorichnyk* (16/17), 300–326 (In Ukrainian).
- Grabjanka, G. (1854). *Dejstvija prezel'noj i ot nachala poljakov krovavoj nebyvaloj brani Bogdana Hmel'nickogo, Getmana Zaporozh-skogo, s poljakami za Najjas-nejshih Korolej Polskih Vladislava, potom i Kazimira, v roku 1648, otpravovatisja nachatoj i za let desjat' po smerti Hmel'nickogo neokonchennoj, z roznyh letopiscov i iz diariusha, na toj vojne pisanogo, v grade Gadjachu, trudom Grigorija Grabjanki sobrannaja i samobitnih starozhilov svidetel'stvi utverzhdenaja. Roku 1710* [The actions of the brutal and from the beginning of the Poles bloody unprecedented battle of Bohdan Khmelnytsky, Hetman Zaporozhsky, with the Poles for the Latter Kings of Polski Vladislav, then Casimir, in the year 1648 started and for ten years after the death of Khmelnytsky unfinished, from various chroniclers and from the diary, on the war written, in the city of Hadiach, by the work of Grigory Grabjanka, collected and old-timers of memoirs approved. Year 1710.]. Retrived from <http://www.twirpx.com/file/819256> (In Russian).
- Ivanchenko, R. (Ed.). (1992). *Litopys hadiatskoho polkovnyka Hryhoriia Hrab'ianky* [Chronicle of Hadiat Colonel Hrygory Hrab'ianka]. Kyiv (In Ukrainian).
- Kudinov, Yu. (2014). Rannonova istoriia Ukrainy v arkhoeografichnii roboti Harvardskoho tsentru ukrainistyky [The Early Modern History of Ukraine in the Archeographical Work of the Harvard Center for Ukrainian Studies]. *Istoriografichni doslidzhennia v Ukraini* (5), 79–95 (In Ukrainian).
- Lutsenko, Yu. M. (1988). Litopys Hrab'ianky v pratsiakh dozhovtnevykh doslidnykiv [Chronicle of Hrab'ianka in the writings of pre-October researchers]. *Radianske literaturoznavstvo* (8), 64–72 (In Ukrainian).
- Maksimovich, M. A. (1876). Izvestie o letopisi Grabjanki, izdannoj 1854 goda Kievskoju vremennoj komissiej [The news about the Chronicle of the Grabianki, published in 1854 by the Kyiv Interim Commission]. In M. A. Maksimovich. *Sobranie pochinenij M. A. Maksimovicha. Otдел Istoricheskij* (т. 1), 217–230 [Collection of works by M. A. Maksimovich. Department of Historical]. Kiev (In Russian).
- Nimchuk, V. V. (1995). *Pravyla vydannia pamiatok, pysanykh ukrainskoju movoiu ta tserkovnoslovianskoju ukrainskoju redaktsii* [Rules for publishing compositions written in Ukrainian and Church Slavonic Ukrainian editions]. Retrived from <http://history.org.ua/LiberUA/5-7702-0550-4/5-7702-0550-4.pdf> (In Ukrainian).
- Papakin, H. V. (2009). Vykorystannia arkhivnykh dzherel v arkhoeografichnykh publikatsiakh: suspilni vyklyky ta naukovі problemy (rozдумы arkhivoznavtsia) [Use of archival sources in archaeological publications: public challenges and scientific problems (reflections of the archivist)]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal* (6), 135–146 (In Ukrainian).
- Samovidec. (1846). *Letopis' Samovidca o vojnah Bogdana Hmel'nickogo i o mezhduosobijah byvshih v Maloj Rossii po ego smerti* [Chronicle of the Eyewitness about the wars of Bogdan Khmelnytsky and about the feuds of those who were in Little Russia after his death]. Retrived from <http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN> (In Russian).
- Samovidec. (1878). *Letopis' Samovidca po novookrytyh spiskam* [Chronicle of the Eyewitness on the newly-opened copies]. Retrived from <http://litopys.org.ua/samovydsam08.htm> (In Russian).
- Skaba, A. D. (Ed.). (1971). *Litopys Samovydsia* [The Chronical of the Eyewitness]. Kyiv (In Ukrainian).
- Tairova-Yakovleva, T. G. (2012). Litopys Samiila Velychka: do pytannia pro nove akademichne vydannia [Chronicle of Samiilo Velychko: to the question of a new academic edition]. *Ukrainskyi Istorychnyi Zhurnal* (2), 190–198 (In Ukrainian).
- Velichko, S. (1848). *Letopis' sobytij v Jugo-Zapadnoj Rossii v XVII-m veke, sostavil Samoil Velichko, byvshij kanceljarist kanceljarii vojska Zaporozhskogo, 1720* (т. 1). [Chronicle of events in South-West Russia in the

- XVIIth century, wrote Samoil Velichko, former clerk of the Chancery of the Zaporozhye Army, 1720]. Retrived from <https://www.sedmitza.ru/lib/text/3154187/> (In Russian).*
- Velichko, S. (1851). *Letopis' sobytij v Jugo-Zapadnoj Rossii v XVII-m veke, sostavil Samoil Velichko, byvshij kanceljarist kanceljarii vojska Zaporozhskogo, 1720* (т. 2). [*Chronicle of events in South-West Russia in the XVIIth century, wrote Samoil Velichko, former clerk of the Chancery of the Zaporozhye Army, 1720]. Retrived from <https://www.sedmitza.ru/lib/text/3321584/> (In Russian).*
- Velichko, S. (1855). *Letopis' sobytij v Jugo-Zapadnoj Rossii v XVII-m veke, sostavil Samoil Velichko, byvshij kanceljarist kanceljarii vojska Zaporozhskogo, 1720* (т. 3). [*Chronicle of events in South-West Russia in the XVIIth century, wrote Samoil Velichko, former clerk of the Chancery of the Zaporozhye Army, 1720]. Retrived from <https://www.sedmitza.ru/lib/text/3430286/> (In Russian).*
- Velychko, S. V. (1991). *Litopys* (т. 1). [*The Chronicle*]. Kyiv (In Ukrainian).
- Velychko, S. V. (1991). *Litopys* (т. 2). [*The Chronicle*]. Kyiv (In Ukrainian).
- Zhurba, O. I. (1993). *Kyivska arkheohrafichna komisiia 1843–1921. Narys istorii ta diialnosti* [*Kyiv Archaeological Commission 1843–1921. Essay on history and activities*]. Kyiv (In Ukrainian).
- Zhurba, O. I. (2003). *Stanovlennia ukrainskoi arkheohrafii: liudy, idei, instytutsii* [*The formation of Ukrainian archaeography: people, ideas, institutions*]. Dnipropetrovsk (In Ukrainian).

Надійшла до редколегії 06.03.2018